

KÖNYVEK RÉGI ÖSSZEÍRÁSOKBAN.

ACSÁDY IGNÁCZTÓL.

A panasz, hogy a magyar ember nem szívesen vásárol könyvet, csaknem olyan régi, mint maga a nyomtatott magyar könyv s a XVI. század óta napjainkig folytonosan visszhangzik irodalmunkban. Mindazonáltal, mikor néhány évvel ezelőtt az első magyar hivatalos könyvtárstatisztika elkészült, magyar földön a könyvek és magánkönyvtárak olyan nagy mennyisége állapítottatott meg, minőt senki sem remélt s mely arra vall, hogy a magyar nép e tekintetben aligha marad el Európa számos művelt nemzete mögött, sőt némelyiken határozottan túlesz a birtokában levő könyvek száma tekintetében.

Történeti tanulmányaim közben azt a tapasztalást tettem, hogy a könyv már a XVI. század folyamán nagyobb hódításokat tett hazánkban, szélesebb rétegekben örvendett elterjedésnek, mint az egykorúak panaszai után hinni jogunk lenne. Földrészünk szellemi mozgalmainak nagy hullámcsapásai tudvalevőleg Magyarországra is áthatottak s itt is erős vajadásokat idéztek elő. A humanizmus és a reformáció s a velük járó nagy szellemi átalakulás, az egész életfelfogás és világnézet megváltozása nálunk sem következett volna be a sajtónak mindenhová eljutó termékei nélkül. A könyv volt az új eszmék és tanok leghathatósabb terjesztője, mely utat tört magának a társadalom mindazon rétegeibe, melyek a maguk idejében az úgynevezett intelligenzia körébe voltak sorolhatók. A papok nem voltak többé a tudomány és műveltség kizárólagos birtokosai és őrei. A sajtó a műveltség általánosítását, a világiak közötti elterjedését akkor talán még nagyobb mértékben mozdította elő, mint az iskola és sok jel arra vall, hogy a mohácsi vész századában már elég élénk volt az érdeklődés a magyar értelmiség minden rétegében a könyvek iránt, melyek jobban el voltak nálunk is

terjedve, mint eddig hinni szoktuk. Bibliografusaink kutatásai már kiderítették, hogy a régi időkben is volt hazánkban elég nagy számmal könyvgyűjtő, s voltak könyvtáraik nem csupán a gazdagabb egyháziaknak s főuraknak, hanem az uralkodó társadalom alsóbb rétegeinek is.

Levéltári kutatásaim közben ez a tény még inkább megerősítést nyert. E kutatásaim nem specziálisan könyvészeti szempontokból, hanem általában a régi magyar szellemi és anyagi kultúra megismerése céljából folytak. De azért bibliografiai anyagot is hoztak fölszínre, melyet az alantiakban akarok a szaktudomány-nak bemutatni, hogy azt, a mennyiben alkalmasnak találja, a saját feladatainak megfelelően értékesíthesse. Én magam bibliografus nem vagyok. Engem nem az egyes könyvek maguk érdekeltek, hanem inkább azon általános kérdés: el volt-e a könyv terjedve s vele ki volt-e fejlődve az olvasás szükséglete nálunk a multban is, s mit olvastak, minő szellemi eledellel táplálkoztak a rég letűnt magyar emberöltők? E szempontból kutatom a XVI. és XVII. századi emlékeket. Általános tájékozást keresek bennök a magyar polgárosodásról s a mennyiben az a könyvekkel összefügg, mindinkább azon benyomást meritem, hogy, mint ma, akképen kétháromszáz esztendővel ezelőtt is eléggé ki volt már az olvasás kedv hazánkban fejlődve.

A könyvtermelés maga a belföldön még szerény volt, de annál nagyobb arányokat öltött a könyvbehozatal, mit teljesen megkönnyített azon körülmény, hogy a latin lévén a nemzetközi irodalmi nyelv, az európai könyvpiacz minden terméke utat talált hazánkba. Magyarország csakugyan már akkor számot tevő könyvfogyasztó országnak mutatkozik; az idegen termékeket, az általános, az európai műveltség alkotásait és terjesztőit itthon, a legkülönbözőbb társadalmi rétegekben megtaláljuk. Ez állításom igazolására óhajtom ismertetni azon bibliografiai anyagot, melyet különféle régi összeírásokban és okiratokban följegyezve találtam s mely általánosságban is érdemes a közzétételre, mert kiegészítő vonásokat nyújt a régi Magyarország művelődésének képéhez.

1553-ban Nagybányán *Szentgyörgyi Péter deák* hagyatékát irták össze.¹ Sok mindenféle tárgy közt az összeírás említi *«libri*

¹ Országos Levéltár. Urbaria et Conscriptioes, 99. fasc. 28. szám.

numero 35., de e könyvek címéről vagy tartalmáról semmiféle fölvilágosítást nem ad.

1568. január 1-én Nagy-Szombatban összeírták *Oláh Miklós*, a holtbeteg esztergomi érsek ingóságait.¹ Művelődéstörténeti szempontból az egész összeírás fölötte érdekes. Ugyanazon szekrényben, melyben a keresztek, egyházi szerek, öltönyök voltak, említve van: *libri quinque ceremoniarum, ex quibus Radecius exceptit unum breviarium, dicens esse suum.* Egy más helyen ez van: *Libri diversi magni et parvi 44. Ex his accepit dominus Nicolaus Olah chazar bibliam Germanicam.*

Ez adatok kiegészítik azon közleményt, mely e folyóirat egy régibb évfolyamában Oláh érsek könyveiről megjelent.

1574-ben összeírták *Pioppius Dénes* modrusi püspök könyvtárát. A püspök Kassán vagy mindenesetre Felső-Magyarországban halt meg, mert könyvtárát, mint hagyatéka egy részét, a szepesi kamara hivatalból iratta össze.² Ezen összeírás a következő öt csoport szerint történt:

1. *Libri theologici in folio*; fel van sorolva 29 munka, mindegyik több kötetből. Itt vannak a biblia, Chrysostomus, Beda, Szent-Ágoston, Athanasius, Origenes, Aquinoi Szent-Tamás, Luther műveinek több kötete.

2. *Libri catholici in quarto*; fel van sorolva 16 munka, a többek közt egy héber grammatika.

3. *Libri in octavo*; fel van sorolva 14 munka, közülök néhány hittudomány és egy pár régi klasszikus.

4. *Libri philosophici et historici in folio*; e csoport 48 munkából áll. Sok a klasszikus és történeti munka. Itt találhatók Calepinus, Plinius, Chronica Polonorum Cromertől, Cosmographia Münsteri, Plato latinul, Plutarchus latinul, Aeneas Sylvius, Bonfinius, egy görög-latin szótár, Schleidan, Sallustius, Tacitus, Opera astrologia Iulii Pharmicii, Aristoteles Topikája, Seneca tragédiái.

5. *Theologica*; ez a csoport 35 munkából áll. E könyvtárból a szepesi kamara pro usu meg akarta magának tartani a

¹ U. ott, 75. f. 32. sz.

² Catalogus librorum quondam rev. dmni Dionisii Pioppii eppi Modrusiensis. A M. Nemz. Múzeum kéziratára, Fol. Lat. 903.

29
16
14
48
35
142

következő munkákat: *Theatrum vitae humanae*, Bonfinius, Sleidanus, Calepinus, Iosephus, *Exempla virtutum et vitiorum*, Chron. Polonorum Cromeri, *Plato latine*, *Hist. Italicae*, *Vita Caesarum Taciti*, *Iurisdictio imperialis*, Herodotus, Aeneas Sylvius de concilio Basiliensi, *Commentaria in Sotinum*, *Philonis opera* és *Opera Senecae*. A kamara az összeírást kétségkívül Bécsbe, az udvari kamarához küldte föl s tőle várta az intézkedést a könyvek sorsára nézve. Hogy megkapta-e az engedélyt a felsorolt munkák megtartására s így megvetette-e már ez időben egy kamarai kézi könyvtárnak alapját, mire e könyveket kétségkívül használni óhajtott, annak nyomát nem találtam. A szepesi kamara XVI. századi iratai egyáltalán nem említik, hogy e fontos pénzügyi főhatóságnak ez időben már könyvtára lett volna.

1607. augusztus 11-én Kerekes János összeírta azon könyveket, melyeket *Kutassy János* érsek hagyatékából Gosztonyi Pál a pozsonyi kamara beleegyezésével kiválasztott és magához vett.¹ Ez elvitt könyvek jegyzéke így hangzik:

1. *Libri in folio*:

11. *Quarta pars summae Antonii archiepiscopi Florentini.*
12. *Secunda pars super secundo decretalium abbatis Siculi.*
13. *Eiusdem pars tertia super secundo decretalium.*
14. *Decretales cum summariis suis et textuum dimissionibus, ac etiam rubricarum continuationibus*
15. *Glossa Salamonis episcopi Constantiensis.*
16. *Eusebii historia ecclesiastica.*
- 19—31. *Libri 13, admodum vetusti manuscripti, nullo plane titulo insigniti.*
33. *Beati Hieronymi praesbyteri tractatus in novum testamentum manuscriptus.*
39. *Missale divinorum officiorum almae ecclesie Strigoniensis.*
40. *Epitome omnium operum divi Aurelii Augustini Hipponensis episcopi.*
41. *Concordantia bibliorum utriusque testamenti, veteris et novi, nova et integra.*

¹ Orsz. Ltár, Urb. et Conscr. 101. f. 11. sz.

42—44. Tres libri, primam, secundam et tertiam partem summae theologiae sancti Thomae Aquinatis continentes, in alba membrana ligati.

52. Martyrologium Romanum, Venetii, anno 1587. impressum.

54. Apologeticum ad Germanos pro religionis pace atque solida ecclesiarum in vero Christi Iesu evangelio concordia, auctore d. Wilhelmo Damasi Lindano.

55. Liber de vitis, sectis et dogmatibus omnium haereticorum per Gabrielem Prateolum.

56. *Chronica Hungarica magistri Ioannis de Thurócz.*

57. Selectissimarum orationum et consultationum *de bello Turcico* variorum et diversorum auctorum.

58. Epistolae tres ad doctorem Ioannem Pappum theologum Lutheranum, auctore d. Ioanne Pistorio.

59. Replicatio *Hungarico idiomate facta Andreae quondam Monoszlai* eppi Weszprimiensis ad obiectiones Nicolai Gyarmati de invocatione et veneratione sanctorum.

63. Christophori Varsenicii *orationes Turcicae* quatuordecim.

2. Libri in octavo:

66. *Ordo et ritus ecclesiae Strigoniensis*, quibus parochi et alii animarum pastores in ecclesiis suis uti debent.

67. Enarrationes in euangelium secundum Ioannem per fratrem Ioannem Ferum.

69. Commentarii Victoris Antiocheni in Marcum et Diti Bostrorum episcopi in euangelium Lucae commentarii.

70. *Ordinarius Strigoniensis.*

1670. december 13-án Árva várában, mely akkor a császáriak kezébe került, az elhunyt *gróf Thököly István* ingóit irták össze.¹ Könyvtár a várban, úgy látszik, nem volt; de volt egy nagyobb éremgyűjtemény, mely 150 darabból állott. A sok mindenféle ágyú és lőszer s más tárgy felsorolása közt mégis találunk egy tételt: *item libri historici nr. 4.* Valami szellemi táplálék mégis volt tehát a várban ezen időben is, midőn tulajdonosa, a ki mint hatalmas evő-ivó országos hírre vergődött, tivornyáiról tette azt hirhedtté. Egyébiránt lehet, hogy volt a várban

¹ U. ott, 101. f. 62. sz.

könyvtár is, mely azonban külön iratott össze. A Thökölyek egészben véve olvasott emberek voltak s István gróf kitünő nevelésben részesítette fiát, a későbbi kurucz királyt, ki sokat olvasott, s naplóiban igazi irodalmi emléket állított magának.

1671. február 11—14-ik napjain *gróf Nádasdy Ferencz*, a hűtlenségi perbe fogott országbíró pottendorfi kastélyának ingóságait írták össze.¹ Korának e magyar Krózsusa ezen nem magyar területen levő palotáját, mint az összeírás mutatja, valóságos kis múzeummá tette, megrakva azt mindenféle műkincsel, értéktárggyal, a szobrászat és festészet sokféle alkotásaival. A nagyterjedelmű összeírás e kincseket részletesen felsorolja s egy helyen említi, hogy: *in reliquis vero cistulis partim literae, partim libelli et potiori parte precatorii sunt reperti et bibliothecam translati*, literae vero ad alia literalia instrumenta sunt sequestrata. Gróf Nádasdynak, ki maga szintén foglalkozott irodalommal s egész tudós hírében állt, e kastélyában is volt tehát könyvtára, még pedig, mint az idézett megjegyzés mutatja, valóságos, vagyis külön e célra szolgáló helyiséggel ellátott könyvtára. Az is kétségtelen, hogy e könyvtárt összeírták, de az összeírás eddigi kutatásaimban, sajnos, még nem jutott kezeimhez.

Hogy Murány vára *gróf Wesselényi Ferencz* nádor és neje *Széchy Mária* idején valósággal egy kis irodalmi központ volt, az ismeretes. Ott tartózkodott, hosszabb ideig ott élt maga Gyöngyössy István, a költő; bizonyos továbbá, hogy a nádor és neje egyaránt irodalmilag művelt emberek voltak, sokat olvastak, költésükön különböző magyar munkák jelentek meg, és könyvet is sokat vásároltak. Azon összeírásokban, melyek az özvegy nádornét 1670-ben sújtó katasztrófák után s a jószágelkobzások folytán készültek, sokszor említik a várban levő könyvtárt. Így például 1672-ben a szepesi kamara Török Ferencz rimaszombati harminczadost Murányba küldte «azon portékának inventálására, melyek comendant Vindisgracz úr ő nga inspectiója alatt volnának». E leltár márczius 15-én készült el² s sok érdekesen kívül említi: «*egy ládában sok számu könyvek*», de sajnos, további felvilágosítást nem ad róluk.

¹ U. ott, 160. f. 4. sz.

² U. ott, 41. f. 6. sz.

Ugyanazon év nyarán lessenyei Nagy Ferencz, az akkor már fogságban levő nádorné megbizottja, ki ama kor eseményeiben különben is fontos szerepet vitt, jelent meg Murányban, hogy összeírja, átvegye s Pozsonyba szállítsa azon ingóságokat, melyeket a kincstár visszaadott a nádornénak. Július 1-én érkezett Murányba s 3-án indult el a szállítmánynyal, melynek leltárában¹ csak egyetlen könyv: Liber articulorum regni említettik. Egy helyen, azonban következő megjegyzés van a Széchy Mária által régebben a besztercebányai jezsuitáknál elhelyezett ingókról: Variis literis impleti sunt *septemdecim sacci*, quae deportari, non poterant propter pluvium. Si Viennam reddero et excelsae camerae ita visum fuerit, curabo eadem deveshi ad Nyitraszeg et ipse registrabo.

E tizenhét zsák kétségkívül Széchy Mária magánlevelezését, különösen a férjével való levelezést tartalmazhatta s ez lehet oka annak, hogy Wesselényi Ferencznek sok ezernyi fenmaradt levele közt eddig egy sem került olyan elő, mely nejéhez lenne intézve. Épen úgy nem ismeretes eddig olyan levél, melyet Széchy Mária írt férjének, pedig férj és feleség gyakran voltak távol s bebizonyíthatólag élénk levelezésben álltak. Ezek a levelek kerülhettek a besztercebányai jezsuitákhoz, kiknél Széchy Mária még 1670-ben ingóinak egy részét elrejtette, hogy az elkobzástól megmentse őket. De utóbb a kincstár mégis kinyomozta az ingókat s velök a levelezést is. Hogy a levelekkel azután mi történt, elvitte s hová tette őket Nagy Ferencz, annak további nyomát nem találtam.

1673. január 23-án a szepesi kamara kiküldöttjei megjelentek Eperjesen s összeírták *Keczer Menyhért* ottani házának ingóságait. Keczer szintén élénk részt vett kora eseményeiben, s legújabbán megjelent naplója sokoldalú irodalmi műveltségéről tesz tanuságot. Eperjesi házában könyvtára is volt, mely összeíratott ugyan, de ez összeírás még nem jutott kezeimhez. Az ingóságairól fölvetett leltár² azonban ezt mondja: *libris in listis quam plurimis antea quoque registratis.*

1673. augusztus 4-én lefoglalták *Thököly Zsigmondnak*

¹ U. ott, 161. f. 2. sz.

² U. ott, 42. f. 77. sz.

Késmárk városában levő javait. A városban levő ház földszinti és emeleti helyiségeiben számos ládába össze-vissza voltak a legkülönbözőbb ingók elrakva. Így például az összeírás¹ az egyik ládában női ruhák, szőnyegek stb. után a következő könyveket sorolja fel:

Liber rerum Hungaricarum variorum aauthorum.

Item Istvánffy.

Tertius vero Postila Hungarica.

Egy másik ládában (cista rubra octava mediocris) ismét voltak könyvek és pedig:

Chronica Turcicum.

Flores poetarum.

Orationes dominicales nro. 3.

Item Petri Bulli de bello Schwetico nro. 1.

Ezután 7 font gyömbér, 8 font hors s újra 2 könyv következik, még pedig:

Iulii Caesaris rerum gestarum nro. 1.

Liber medula iuridica nro. 1.

Ezek a könyvek, úgy látszik, töredékei voltak egy nagyobb gyűjteménynek, mely a zavaros viszonyok közt elkallódott.

1687. márczius 6-án a szepesi kamara összeíratta *Zimmermann Zsigmond* eperjesi nagykereskedő zár alá vetett vagyonát. Ez a Zimmermann kora történetének egyik érdekes egyénisége, még pedig több tekintetben. Először is azért, mert olyan üzlet tulajdonosa volt, mely már nemzedékek óta virágzott Eperjesen s valóságos nemzetközi jelentőségre tett szert. Nemcsak külföldi iparcikkeket hozott be, hanem a hazai, különösen a hódolt-ság területén levő ipar czikkeit, az úgynevezett török árúkat is fölvette üzleti körébe. Másodszor meg azért, mert családja magyar nemességet nyert, maga Zsigmond pedig kitünő nevelésben részesült, Thököly Imrével s a felvidék úri családjainak több más sarjával egy időben tanult az eperjesi kollégiumban, később egy Keczer-leányt vett feleségül s így műveltség, vagyon és társadalmi összeköttetések tekintetében magasan kiemelkedett a hazai kereskedők köréből. De nemcsak élete, hanem halála is kiemeli őt e körből. Személyes és üzleti összeköttetései folytán ő is gyanuba

¹ U. ott, 145. f. 15. sz.

keveredett s Caraffa, az eperjesi hóhér ot is mészárszékre küldte. 1687. márczius 3-án, férfi kora delén, mint a magyarság és a protestantizmus vértanuja, vérpadon fejezte be életét.

Közvetlenül kivégzése után vette kezdetét minden ingó és ingatlan vagyonának leltározása, míg a zár alá helyezés nyomban elfogatásakor megtörtént. Márczius 6-án kelt az ingóságokról, ápril 3-án az ingatlanokról készített leltár és becsu,¹ melyek nagyon értékesek, mert jellemző világot vetnek az eperjesi patricius — vagyon, műveltség és társadalmi állás igazi patriciussa tették Zimmermannt — háztartására és maganviszonyaira. Csak háza négy volt Zimmermannak Eperjesen s azok értékét 8500 frtra, akkor igen nagy összegre becsülték, ámbár az ilyen becsuk mindig iranyzatosan készültek s az igazi értéknél jóval csekelyebbre tették a lefoglalt javak értékét. A négy ház közül az egyiknek becsuje 5000 frt volt; az ketsegkivul a családi ház, melyben hires üzlete és maganlakasa volt. Ezenkivul Eperjesen még egy majorja volt, egy kertje s a hegyen is egy nagy kertje, mely utobbit magát 216 frtra becsülték, míg a másik kert 60, a major 200 frtra becsültetett.

Mindezt csak azért említem, mert Zimmermannak a lefoglalás után a szepesi kamarához került s ma az országos levéltárban őrzött üzleti fokonyverol megjelent modern ismertetés (Századok, 1881.) passzívnak tünteti föl az eperjesi nagykereskedő vagyoni állapotát. Ez azon tevedesek egyiké, melyekben a jelzett ismertetés egyáltalán bovelkedik. Zimmermannt a vagyona elkobzasakor készült leltárak és osszeirasok gazdag embernek mutatják, ki annak megfelelően úri háztartást s előkelő társadalmi szerepet vitt. Tobbiszoros házi úr volt s az a ház, melyben lakott, becsujet tekintve a város legdrágább maganhazai közé tartozott. Lakásának berendezése és butorzata szintén az előkelő patricius vagyonossagat bizonyítja. Gazdag ruhatára, melyben volt egy magyar diszoltony is, ugyanerre vall. Noha a leltárban csak az ingok egy része szerepel, s a becsérték igazán potom árra van téve, az ingok becsuje 406 frt 73 drt tesz, mi kétségtelen bizonyítéka a lakás úri, költséges berendezésének.

E lakás egyik dísze és kincse azonban a sok könyv volt,

¹ U. ott, 120. f. 12. és 13. sz.

melyek gyűjteménye teljesen megérdemli a könyvtár nevet s a maga korában hazánk magánkönyvtárai sorában kétségkívül előkelő helyet foglalt el. Gazdag és sokoldalú volt, s ezzel tulajdonosának műveltségéről tesz ékesszóló bizonytságot. Maga az összeírás három főcsoportra osztja a Zimmermann lakásán talált könyveket.

Az első csoport a tulajdonképeni könyvtár s itt a leltár 209 munkát, illetve szerzőt sorol föl, de az egyes munkák kötetszámának említése nélkül. Van a könyvek e csoportjában a kor műveltségének általánosabb jellegéhez képest mindenféle munka: hittudományi, jogi, orvosi, katonai, történelmi, bölcsészeti, természettudományi stb. Hogy az ó-kor klasszikusai sem hiányoznak belőle, az természetes. Magyar tárgyuak, vagy más tekintetben említést érdemelnek e csoportból:

Verböczy, Tripartitum *germanice*.

Articuli Posonienses.

Eperjesiensis relatio *manuscripta* de regimine.

Calepinus.

Bonfinius de rebus Hungaricis.

Biblia vetustissima Germanica cum spintris argenteis Catholica

Arudii opera theologica ibidem cum spintris argenteis.

Tripartitum Hungaricum.

Kithonicii opusculum.

Ortelii chronicum Hungaricum.

Grotius, De iure belli et pacis.

Mercurius Europaeus.

Tripartitum opus Verböczii *Latino-Hungaricum*.

Acta Soproniensia dietalia anno 1681.

De imminente periculo Turcico.

Mathematicum *manuscriptum*.

Dictionarium Italico-Germanicum.

Grammatica Gallica.

Comenii Ianua Latinitatis.

Fröhlichi Geographia.

Lipsii Politica *Hungarice*.

Lipsii Politica latine.

Dictionarium Gallico-Latino-Germanicum.

Mácskivallus, De republica.

Liber precum argenteis fibulis ornatus.

Ordines tempore pestis.

Forma et ratio gubernandi academias *manuscriptus*.

Liber medicamentorum *manuscriptus* germanice.

A tulajdonképeni könyvtár legeslegnagyobb része latin, de elég sok benne a német nyelvű munka, míg magyar csak kettő van benne, Verbőczy és Lipsius, de mindkettő a latin eredetivel egyetemben. Érdekes, hogy van a könyvtárban francia nyelvtan és szótár, sőt olasz szótár is, a mi arra vall, hogy Zimmermann e nyelvekkel foglalkozott, sőt mint alantabb látni fogjuk, volt angol nyelvtana s így mindenestre sokféle nyelvismeretei lehettek.

Az összeírt könyvek második csoportjába soroztattak a Libri potissime haeretici ibidem reperti. Itt a leltár további 59 munkát sorol föl, melyek azonban egyáltalán nem mind egyházi vagy vallásos tartalmúak. A főbbek:

Ditrichs Summaria, Kinderpostill dicta germanice.

Postilla Germanica Lutherana.

Liber fortunae pro lusu *gallice*.

Postilla alia Lutherana.

Biblia maiusculi voluminis.

Regii dialogus germanice.

Corvini Fons Latinitatis.

Mengii conciones.

Craidii conciones.

Hermannii conciones.

Ursini conciones.

Logica *manuscripta*.

Historia Augustanae confessionis.

Arithmetica Bernii.

Testamentum novum Graeco-Latinum.

Comedia Eperjesiensis. 1651.

Flemingius germanice.

Epitheta poetica.

Opitzii Poemata germanice.

Institutiones oratoricae.

Parnave discursus *Italicae*.

Lipsii politicae opusculum.

Rhetorica *manuscripta*.

Prosodia.

Grammatica *Gallica*.

Proverbia.

Grammatica *Italica*.

Medullae Latinitatis *ungarice* et latine.

Psalterium Davidicum *polonice*.

Cancionale.

Ebben a csoportban, melyben szintén a latin nyelvű munkák teszik a többséget, a német, francia és olasz munkák mellett egy lengyel is szerepel, míg a magyar ismét csak egy munkával, még pedig megint magyar-latinnal fordul elő benne.

Végül a könyvek harmadik csoportjáról a leltár ezt mondja: *insuper inferius specificati libri in duabus cistis reperti sunt, s itt 138 munka vagy író említettik. Itt is a legtöbb a latin munka, magyar pedig egyáltalában nincs, míg a francia és olasz nyelv már nem csupán nyelvtannal vagy szótárral, hanem egész munkákkal szerepel s a többek közt megvan Ariosto világhírű költeménye, az Örjögő Lóránt, sőt van egy angol nyelvtan is. E harmadik csoport három negyed részében orvosi művekből áll. Említést érdemelnek e csoportból:*

Kekermannii logica.

Galileus de sistemate mundi.

Vitruvii architectura.

Dictionarium *Italicum*.

De disenteria tractatus *Gallicus*.

Galilaei sidericus numerus.

Kircherus de peste.

Homerus.

Lexicon Graeco-Latinum.

Breviarium *Anglicae* linguae.

Hermetis Trismegisti opera.

Artis auriferae tomi.

Dulcis schola *Italica*.

Orlando Furioso *italice*.

Zimmermann összes könyveinek száma a leltár szerint 406 munkát tett s a mint nagy számuk a tulajdonos vagyonosságára, akként összeállításuk az ő sokoldalú műveltségére, nyelvismereteire, a tudomány minden ága iránti érdeklődésére vet világot

s így érdekes adalékot nyújt az egész korszak kulturállapotainak ismeretéhez.

Valamint ő, akképen mindazok, a kiknek könyveiről föntebb megemlékeztem, nem tartoztak az úgynevezett czéhbeli írók vagy tudósok sorába. Nem azért vásároltak könyvet, mert élethivatásuk kötelességei, pályájuk feladatai szükségessé tették nekik az irodalom termékeinek ismeretét. Még kevésbbé szabad őket afféle könyvmolyoknak tartani, kik a külvilág elől föliánsaik közé menekülnek. Mindnyájan csak azért szereztek könyvet, hogy olvassák azokat, hogy szellemüket foglalkoztassák s belőlük lelki élvezetet s általános műveltséget merítsenek. Nem állandó foglalkozásuk volt a könyvekkel való foglalkozás. Mindnyájan olyan emberek voltak, kik csak akkor, ha sokféle társadalmi kötelességeiket teljesítették vagy napi munkájokat végezték, húzódtak vissza az élet zajából könyveik csöndes birodalmába, hogy ott szívüket, lelküket nemesítsék, tanúságokat merítsenek, a kor irodalmi áramlataival, tudományos vajudásaival megismerkedjenek.

Ők voltak a maguk korában az, a mit ma művelt olvasóközönségnek nevezünk s e közönség számából sokféle következtetést vonhatni a közműveltség általános elterjedésére. Volt nálunk olvasóközönség a XVI. és XVII. században, a háborúk és önvédelmi küzdelmek e zajos korában is elég nagy s ha a régi emlékekből egyszer mind összeböngésztük a könyvekre vonatkozó adatokat, azt hiszem, ki fog derülni, hogy azok száma, kik akkor könyvet vásároltak és kétségkivül olvastak is, a körülményekhez képest már igen tetemes volt s az uralkodó társadalom minden rétegére kiterjedt. Főurak és polgárok, papok s világiak, szegények és gazdagok élvezték a könyvnyújtotta szellemi táplálékot, s hogy e táplálék minősége is jó volt, hogy válogatósabb ízlésnek is megfelelt, azt az összeírásokban felsorolt könyvek címéből a szakember könnyen ki fogja deríthetni.